

Od Redaktorów

Na zawartość tej książki składają się teksty socjologów i filozofów, opublikowane w różnych czasopismach. Ukazywały się one w tygodnikach o szerokim profilu tematycznym – od „Polityki” czy „Tygodnika Powszechnego”, do – nieistniejących już – „Przeglądu Kulturalnego” i „Kultury”. Od czasopism bardziej specjalistycznych, takich jak „Życie Gospodarcze” czy „Przegląd Techniczny”, do czasopism przeznaczonych na użytek masowego odbiorcy. Zakres czasowy prezentowanych publikacji obejmuje prawie pięćdziesiąt lat. Najstarszy z zamieszczonych tu artykułów, napisany przez profesora Jana Szczepańskiego, będący pierwszą po Październiku próbą postawienia hipotez wskazujących przyczyny zjawisk dezorganizacji społecznej, ukazał się 14 marca 1957 roku w „Przeglądzie Kulturalnym”. Najnowsze pochodzą z pierwszej połowy 2006 roku i odnoszą się do bieżących faktów społecznych.

Zebrane teksty dotyczą różnych problemów, ale wszystkie są poświęcone analizie zjawisk, będących na czasie i budzących w danym momencie dyskusję. Były one pisane z zamiarem wydobycia mechanizmów i zasygnalizowania tych ogólniejszych prawidłowości, które były w tle, a których gołym okiem nie widać. Obok – zawsze przyciągającej uwagę – problematyki nierówności i przemian struktury społecznej, zmian stylu życia, krytyki mentalności i powtarzalności polskich błędów i wad – twórczość publicystyczna odnosi się do konfliktów politycznych, stosunku Polaków do państwa, zachowań członków klasy rządzącej, a także cieszących się niezmiennym zainteresowaniem kwestii dotyczących prowadzenia badań ankietowych i ich wiarygodności.

Wybór nasz obejmuje artykuły i wywiady o charakterze publicystycznym. Ponieważ publicystyka stanowi zaledwie fragment naszej aktywności, i podejmujemy ją na marginesie pracy badawczej, nasuwa się pytanie, jaki jest cel tej książki? Przyjęliśmy założenie, że dobrze jest mieć ocenę użyteczności nauki, a działalność publicystyczna jest swoistym wskaźnikiem docierania wiedzy naukowej do masowego odbiorcy. Decydując się na wydanie tego wyboru, chcieliśmy przypomnieć, co w ciągu kilkudziesięciu lat przekazali czytelnikom badacze zjawisk społecznych. Filozofia i socjologia ni-

gdy nie zamykały się w murach uczelni i ośrodków badawczych, a ich ambicją było „wyjaśnianie” i dostarczanie „klucza” do rozumienia procesów społecznych. Socjologii stawia się różne zadania – jednym z nich jest pobudzenie „wyobraźni socjologicznej”, która ułatwia radzenie sobie z rzeczywistością na poziomie najbliższego otoczenia, w powiązaniu z przemianami zachodzącymi w relacjach między obywatelami a państwem i na poziomie instytucji, takich jak rodzina, religia czy szkoła. Rolę tę odgrywają m.in. takie właśnie teksty publicystyczne, jak te, które prezentujemy poniżej.

Drugi cel był bardziej partykularny, ale nie mniej ważny niż misja upowszechniania nauki. Prawdę mówiąc, to właśnie on był bezpośrednią przyczyną ukazania się tej książki. Niniejszy zbiór publikujemy w okrągłą, pięćdziesiątą rocznicę powstania Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. IFiS został powołany uchwałą Sejmu 17 października 1956 roku z zadaniem prowadzenia badań i analiz w dziedzinie zjawisk społecznych. Na przestrzeni tych lat zrealizowaliśmy wiele badań, prowadziliśmy studia teoretyczne, organizowaliśmy seminaria i konferencje, powstały diagnozy dotyczące różnych zjawisk społecznych. Pracownicy Instytutu opublikowali kilkaset książek i kilka tysięcy artykułów naukowych w czasopiśmie polskich i zagranicznych. W ciągu minionych lat wśród pracowników naszego Instytutu były postacie światowego formatu, których osiągnięcia stały się częścią dorobku nauki polskiej – takie jak Kazimierz Ajdukiewicz, Tadeusz Kotarbiński, Maria i Stanisław Ossowsky, Julian Hochfeld, Roman Suszko, Izydora Dąmbska, Jan Szczepański, Irena i Stefan Nowakowscy, Winicjusz Narojek, Edmund Mokrzycki – nie wymieniając osób uczestniczących w tworzeniu tego dorobku do dzisiaj. Książka ta jest jedną z form zasygnalizowania pewnego obszaru naszych dokonań. Wielu spośród prezentowanych tu autorów dzieliło pracę w IFiS PAN z zatrudnieniem na wyższych uczelniach, co warto podkreślić, biorąc pod uwagę, że Polska Akademia Nauk miała być w zamyśle jej twórców miejscem do prowadzenia pracy badawczej.

Książka jest tylko wyborem tekstów autorstwa byłych i obecnych pracowników IFiS, zajmujących się w jakimś stopniu twórczością publicystyczną. Odnotowanie wszystkich, które ukazały się na przestrzeni półwiecza, nie byłoby w ramach jednej publikacji możliwe. Ogłoszenie ponownie prac już publikowanych nie może nie nasuwać wątpliwości. Dokonując wyboru, nie udało się nam uniknąć pewnego „nadreprezentowania” współczesnego pokolenia badaczy. Najwięcej jest artykułów i wywiadów z pracownikami IFiS z ostatnich kilkunastu lat. Wynika to z łatwiejszego dostępu do tych tekstów w porównaniu z trudno dostępnymi tekstami wcześniej-

szymi, rozproszonymi w nieistniejących już dziś tytułach prasowych i z częstszej obecności socjologów i filozofów w mediach od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, mogących wypowiedzieć się w sposób nieskrępowany po zniesieniu instytucji cenzury. Faktem jest, że nasza największa aktywność publicystyczna przypada na lata najnowsze. Bardziej widoczni są socjologowie, co znalazło wyraz w tej książce.

Czytelnikowi należy się jeszcze wyjaśnienie dotyczące problematyki niniejszego wyboru. Jak łatwo stwierdzić, nie odzwierciedla ona wszystkich kierunków działalności naukowej Instytutu, a tym bardziej – problemów podejmowanych w badaniach socjologicznych i filozofii. Publicystyka komentuje wydarzenia bieżące, a równocześnie – nie wszystkie wyniki analiz dają się wyrazić w języku potocznym. Z tego też względu nie ma tu np. zagadnień z zakresu filozofii średniowiecznej, logiki, epistemologii czy filozofii przyrody, które zawsze były mocną stroną badań podejmowanych przez IFiS.

Książkę tę otwierają refleksje Jana Szczepańskiego w kwestii relacji między publicystyką a zadaniami nauki. Są one niejako wprowadzeniem do zagadnienia funkcji publicystyki jako narzędzia kształtowania opinii publicznej. Pierwszy dział dotyczy historycznego faktu, którego – z perspektywy 2006 roku – prawdopodobnie nie jesteśmy świadomi. Lata sześćdziesiąte ubiegłego stulecia określano w Polsce okresem mody na socjologię; ukazało się na ten temat wiele publikacji – prezentujemy ich wybór. W dziale drugim zebrane są głosy w dyskusjach na temat ograniczeń warsztatu badawczego socjologii, zaczynając od krytyki „ankietomanii” (Adam Schaff) i polemiki, jaką wywołał ten zarzut. Zagadnienie to stale powraca – najnowsze głosy krytyczne dotyczą roli sondaży ankietowych w ostatnich wyborach parlamentarnych i prezydenckich z 2005 roku. Tematyka pięciu kolejnych działów skupia się na wzbudzających największe zainteresowanie obszarach badawczych. Zatytułowaliśmy je: „Struktura i stosunki społeczne”, „Wartości i style życia”, „Zmierzch systemu”, „Po przełomie” i „Społeczeństwo polskie – najnowsza diagnoza”. „Zmierzch” dotyczy systemu komunistycznego (dominują tu akcenty krytyczne), natomiast „przełom” odnosi się do pierwszych lat kształtowania się nowego systemu. Trudno byłoby je podsumować jednym stwierdzeniem, ponieważ poruszane są w nich różne zagadnienia. Interesujące jest to, że niektóre z prezentowanych wątków były stale obecne – np. już w latach sześćdziesiątych Jan Szczepański i Edmund Mokrzycki zajęli stanowisko w aktualnej i dziś kwestii, jak zajmować się publicystyką, nie wychodząc z roli wiarygodnego badacza. Inna cecha większości zebranych tu tekstów, to silny wątek oceniający; autor wyraża określony – na ogół

krytyczny – stosunek do przedmiotu refleksji. W wypowiedziach publicystycznych naukowcy nie boją się wskazywać, co trzeba zrobić, żeby było lepiej. W nauce zwykle się tego unikać, żeby nie wypadło naiwnie. Ostatnia część tomu poświęcona jest IFiS PAN – zamieszczamy w niej artykuły osób kierujących Instytutem w ciągu pierwszych lat jego działalności.

Na koniec parę uwag natury edytorskiej. Każdy dział poprzedzamy krótkim wstępem prezentującym jego tematykę. Artykuły i wywiady ułożyliśmy zgodnie z chronologią wydawniczą. Drobne skróty, szczególnie w obszerniejszych tekstach, wprowadzamy sporadycznie, informując o tym w przypisie źródłowym. Zachowujemy jak najdalej idącą wierność pierwodrukowi; poprawiamy tylko drobne błędy składu.

*

Dziękujemy autorom, Koleżankom i Kolegom z Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, redakcjom, które udzieliły zgody na druk tekstów zamieszczonych w naszym zbiorze oraz wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej książki. Szczególne wyrazy wdzięczności należą się redaktor Antoninie Majkowskiej-Sztange z Wydawnictwa IFiS PAN za pomysł na tę książkę, wyszukiwanie tekstów, a także entuzjazm i zaangażowanie w przygotowywaniu jej do wydania.

Henryk Domański, Antonina Ostrowska